

Τάσος ΚΑΛΟΥΤΣΑΣ

► *Νίκος Μπακόλας-Προσωπική μαρτυρία**

Θυμάμαι ότι πρωτάκουσα το όνομα του Νίκου Μπακόλα από το στόμα του πατέρα μου, όταν ήμουν έφηβος, τότε που με παρότρυνε να του δείξω κάποια πρωτόλεια γραπτά που σκάρωνα, γιατί, λέει, εκτός από το γεγονός ότι ήταν παλιά συμμαθητές –στο Ε΄ Γυμνάσιο Αρρένων, που φοίτησα κι εγώ– ήταν και σημαντικός πεζογράφος της πόλης μας κι ένας «καλός άνθρωπος». Τον καιρό εκείνο διάβαζα όποιο βιβλίο ξένου συγγραφέα τύχαινε να πέσει στα χέρια μου και, μεταξύ άλλων, στις τελευταίες τάξεις του σχολείου, θυμάμαι πως με είχε γοητεύσει περισσότερο *Η βουή και το πάθος* του Ουίλιαμ Φώκνερ, σε μετάφραση Νίκου Μπακόλα. Μια φορά ο πατέρας μου μού έδειξε τον παλιό συμμαθητή του στον δρόμο, από μακριά –μέναμε στην ίδια γειτονιά– κι έκτοτε, όποτε τον συναντούσα, εκμεταλλευόμενος το γεγονός ότι εκείνος δε με ήξερε, στεκόμουν λιγάκι παράμερα και τον παρατηρούσα. Τον είδα κάποτε να μιλάει με μια κοπέλα στη Γραβιάς, βαστώντας έξι εφτά βιβλία υπό μάλης. Η επίμονή μου άρνηση να τον γνωρίσω, προς απογοήτευση του πατέρα μου, οφειλόταν, όχι μόνο σε κάποιο τερτίπι του χαρακτήρα μου –για τα κείμενά του ούτε λόγος, αφού δεν τα είχα διαβάσει– αλλά μάλλον στο δέος που ένιωθα γι’ αυτόν, επειδή κατά παράδοξο τρόπο, στο εφηβικό μου μυαλό, τον είχα ταυτίσει με τον συγγραφέα του βιβλίου που με είχε συναρπάσει, άσχετα αν ήταν μόνο ο μεταφραστής και όχι ο δημιουργός του.

Θα του τα έλεγα όλ’ αυτά, είκοσι χρόνια περίπου μετά, όταν αποφάσισα να τον επισκεφτώ στο σπίτι του, για να του δώσω ιδιοχείρως το πρώτο μου βιβλίο, το καλοκαίρι του ’87. Ήταν η πρώτη δροσερή μέρα ύστερα από έναν ανυπόφορο καύσωνα. Η νύφη του μας έβγαλε πολυθρόνες και καθίσαμε στο μπαλκόνι. Φορούσε τις πιτζάμες του, τα μάτια του φαίνονταν κουρασμένα και είχε ένα

* Διαβάστηκε σε εκδήλωση-αφιέρωμα για τον συγγραφέα, που οργάνωσε ο Σύνδεσμος Εκδοτών Βόρειας Ελλάδας την 31η Μαΐου 2000 στο Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων «Ι΄ Πνευματικός Μάιος».

ελαφρύ τρέμουλο στα χέρια του. «Έχω φοβερό φόρτο εργασίας...» δικαιολογήθηκε. Από το μέσα δωμάτιο ακουγόταν μουσική. «Ε, πιο σιγά από κει μέσα!...» φώναζε παιχνιδιάρικα. Από την πρώτη κιάλας στιγμή, μου πρότεινε να κόψουμε τον πληθυντικό και η συζήτησή μας έγινε πολύ θερμή. Μου έκανε εντύπωση η ευγένειά του. Μιλήσαμε για διάφορα θέματα, και για τον πατέρα μου. Έμαθα απ' το στόμα του πράγματα για τη μαθητική τους ζωή, που τα αγνοούσα. Χωρίσαμε εγκάρδια. Τότε ο πατέρας μου ήτανε βαριά άρρωστος και δεν ανταμώνανε πια στον δρόμο, για ν' ανταλλάξουνε έστω βιαστικά δυο κουβέντες, όπως παλιά. Όταν γύρισα στο σπίτι, του είπα ποιον επισκέφτηκα και, παρόλο που είχε το χάλι του, μου χαμογέλασε αγνά. Σε λίγο καιρό πέθανε.

Από τότε άρχισε η φιλία μας και μια στενότερη επαφή. Άλλες φορές τού τηλεφωνούσα εγώ, άλλες εκείνος, και βγαίναμε για κανένα περίπατο ή πηγαίναμε για καφέ στην καφετέρια της οδού Ανθέων, όπου σύχναζε μια γνωστή παρέα λογοτεχνών της πόλης μας, μερικούς από τους οποίους θα γνώριζα σε λίγο καιρό. Στο μεταξύ, βέβαια, είχα διαβάσει τα βιβλία του και διψούσα να μάθω, από πρώτο χέρι, τα μυστικά της δουλειάς του. Όπως ασκούσε κριτική στα δικά μου γραπτά, δίνοντάς μου κάποιες συμβουλές, του άρεσε, με τη σειρά μου, να του λέω τις παρατηρήσεις μου για τα δικά του. Στον Μπακόλα φαινόταν ιδιαίτερα χρήσιμο ν' ακούει τη γνώμη των φίλων του, γι' αυτό άλλωστε, προτού τα δημοσιεύσει (τουλάχιστον στις αρχές) συνήθιζε να δείχνει τα κείμενά του, αφ' ενός σε κάποιον «ειδήμονα», και στη συνέχεια σ' έναν που αντιπροσώπευε τον «μέσο αναγνώστη», ώστε να βγάξει μετά τα συμπεράσματά του, διασταυρώνοντας τις κρίσεις τους. «Θα ήθελα να μου απαντήσεις σαν απλός αναγνώστης» μού έλεγε μερικές φορές, βάζοντας στο χέρι μου ένα διπλωμένο χαρτί, με κάποιο διήγημα ή κεφάλαιο από το καινούριο μυθιστόρημά του. «Μόνο, θέλω, όσο μπορείς πιο αντικειμενικά. Αυτή την κρίση σου χρειάζομαι!»

Συνήθως κάναμε τους περιπάτους μας στην περιοχή της Μαρτίου, στα στενά πίσω απ' το Βαφοπούλειο ή τριγύρω στο Ποσειδώνιο, προς τη μεριά της θάλασσας. Στη διάρκεια της βόλτας μας, κάποιοι μάς πλησίαζαν για να τον χαιρετήσουν ή να του σφίξουν το χέρι. Ανταπέδιδε τον χαιρετισμό τους με απλότητα κι ένα ανοιχτόκαρδο χαμόγελο. Μια μέρα πέρασε δίπλα μας ένας μαυριδερός τύπος, με μουστάκι, και του είπε «γεια σου, κύριε Μπακόλα». Γύρισε, στάθηκε και τον κοίταζε που απομακρυνόταν. «Τι κύριε Μπακόλα, βρε!...» τον άκουσα να λέει. Στράφηκε σε μένα: «Αυτός, ξέρεις, ήταν συμμαθητής μου στο δημοτικό. Ο πατέρας του ήταν ο Αράπης της “Μεγάλης Πλατείας”. Ένας

απ' τους τύπους, τους κυρίαρχους αυτής της περιοχής... Ακούς, κύριε Μπακόλα!...» Αρκετές φορές τον άκουσα να μου επαναλαμβάνει πόσο τον γοήτευε η ιδέα της στιγμιαίας συνάντησης δύο προσώπων στον δρόμο, και συνακόλουθα η απομάκρυνση του ενός απ' το άλλο —που ίσως θα 'ταν για πάντα, πρόσθετε. (Κάποια βιβλία του, όπως «Η ατέλειωτη γραφή του αίματος», βρίθουν από *τέτοιες τυχαίες συναντήσεις* ηρώων, ενώ κάπου αλλού τις ονομάζει ο ίδιος τομές των πορειών των προσώπων.) Συζητούσαμε για τα πραγματικά πρόσωπα και τα περιστατικά της «Μεγάλης πλατείας», που είχε κάνει τόσο μεγάλη εντύπωση όταν δημοσιεύτηκε. Μου έλεγε για τον Φώτη, τον θείο του, που δεν ήξεραν ακόμη σήμερα αν ζούσε. Με ξεναγούσε στα λημέρια της γειτονιάς του —και της γειτονιάς μου απ' το '63— και μου έδειχνε το σπίτι του Χρίστου ή μάλλον τα σπίτια, όπου έμεινε διαδοχικά ο Χρίστος. Σταθήκαμε, θυμάμαι, εκεί κοντά, σε μια αλάνα, που έμοιαζε με μικρή πλατεία. «“Μεγάλη Πλατεία”», έκανε, θέλοντας μάλλον να τραβήξει το νήμα των σκέψεών μου προς τη σωστή κατεύθυνση, «παναπεί ο χώρος ο περίβλεπτος! Όπου τίποτα δεν μπορεί να κρυφτεί. Όπου τα δείχνουμε όλα!»

Ποιοι, λοιπόν, ήταν οι ήρωες του Μπακόλα, πώς επέλεγε τα θέματά του, πώς έγραφε, από ποιους είχε επηρεαστεί, τι του άρεσε και τι όχι —όλ' αυτά ειλικρινά μ' ενδιέφεραν και θα ήθελα να τα μάθω, συζητώντας μαζί του. «Δεν αρκεί να διηγηθείς ανέκδοτα» μου είπε μια μέρα, «αυτό δεν είναι λογοτεχνία. Πρέπει όσα γράφεις να είναι βιωμένα». «Αυτά που γράφεις εσύ στον “Κήπο των Πριγκίπων”, λόγου χάρη, είναι βιωμένα;» τον ρώτησα. «Ναι» μου απαντάει. Κάποιος μακρινός συγγενής τους, για παράδειγμα, από το σόι του πατέρα του, είχε σκοτωθεί κατ' αυτόν τον τρόπο. Η σκηνή του τρεξίματος μετά τον φόνο ήταν δανεισμένη απ' αυτό το γεγονός. Αυτά γύρω στο '36; Ήταν μικρός, ειδοποίησαν τον πατέρα του να τρέξει στου Χαριλάου. Η γυναίκα του, λέει, είχε καταστρώσει το φονικό, μ' ένα νεότερό της, κι είχε φροντίσει να διώξει απ' το σπίτι τους και τα παιδιά (έξι και επτά χρονών). Μια φορά, χρόνια αργότερα, κάποιος τού έδειξε τον δολοφόνο (προφανώς είχε βγει απ' τη φυλακή), περνούσε μπροστά απ' το σπίτι που παραθέριζαν —ένας αδύνατος τύπος, κι ύστερα έμαθαν πως πέθανε φυματικός...

Πέρα απ' όσα παρατηρούσε η κριτική για το έργο του (αρκετές φορές πολύ εύστοχα), ο ίδιος διατηρούσε τη δική του άποψη. «Γελάω συχνά διαβάζοντας τους κριτικούς» μού εξομολογήθηκε τον Απρίλιο του '89. «Δε λέω ότι δε χρειαζόμαστε τα λόγια τους —ψέματα να πω;— αλλά γελάω. Λόγου χάρη, για μένα είπαν ότι έφτασα σ' ένα αδιέξοδο με κάποια γραπτά μου, είδα ότι δεν πήγαινε παραπέ-

ρα και προσγειώθηκα σ' ένα διαφορετικό τρόπο γραφής, πιο ρεαλιστικό. Η δική μου θεωρία είναι ότι επέλεξα αυτό τον τρόπο, γιατί δε γινόταν αλλιώς... Κάθε έργο επιβάλλει τον δικό του τρόπο γραφής. Για παράδειγμα, δε θα μπορούσε επ' ουδενί να γραφεί ρεαλιστικά ο “Υπνος θάνατος” —αφού μιλάω για όνειρα, πώς θέλετε να γράψω... Και τώρα, μολονότι είμαι ακόμη στον σχεδιασμό, μπορώ να πω ότι τους περιμένει καινούρια έκπληξη... Να δω τι θα γράψουν πάλι, τότε...» συμπλήρωσε μ' ένα περιπαικτικό γελάκι. (Σημειώνω ότι το αμέσως επόμενο βιβλίο του ήταν η «Καταπάτηση», 1990, και το μεθεπόμενο «Η κεφαλή», 1994.) Δυο χρόνια πριν, υπό τύπον προτροπής, μου είχε τονίσει: «Μην τους ακούς ό,τι κι αν πουν για τα γραπτά σου. Κάνε αυτό που σ' αρέσει εσένα, τράβα μέχρι την άκρη του δικού σου νήματος, κάνε το δικό σου...» Έφερνε συνήθως σαν παράδειγμα την περίπτωση του Τζόις, που τράβηξε το δικό του κορδόνι ως το τέρμα, αλλά ταυτόχρονα για όσα είχε πράξει ο ίδιος είχε τις αμφιβολίες του. «Δεν το 'χω ξαναπεί σε κανέναν...» μου είπε κάποτε. «Τώρα το λέω, γενομένης συζητήσεως. Κι εγώ μετανιώνω καμιά φορά. Λέω, δεν πήγες ως εκεί που θα ήθελες!...»

Τον Νοέμβριο του '93, απόγευμα Τετάρτης, τον επισκέφτηκα στο σπίτι του. Βρισκόταν τότε σε ανάρρωση, μετά την πρόσφατη περιπέτεια της υγείας του κι έκανε φυσιοθεραπείες. Υπέφερε με τις ασκήσεις, αλλά τις υπέμενε γιατί του έκαναν καλό. Η σύντροφος της ζωής του, η «κυρα-Λένη» όπως την έλεγε χαϊδευτικά, μου εμπιστεύτηκε πως ένωθε πολλή μοναξιά τ' απογεύματα κι ήθελε να μιλήσει σε κάποιο φίλο. Παρ' όλη αυτή την αντίξοχη κατάσταση, τον πέτυχα σε μια φάση δημιουργικής προετοιμασίας και κυοφορίας —κάτι δούλευε μυστικά μέσα του... Μου περιέγραψε, λοιπόν, με την ευκαιρία, την εμπειρία της συγγραφής, όπως τη βίωνε ο ίδιος. Αυτό που ήθελε, κατ' αρχήν, να γράψει, μου είπε, μπορούσε συνήθως να εκφραστεί συνοπτικά με δύο πέντε αράδες: στην προκειμένη περίπτωση είχε σκοπό ν' αφηγηθεί την περιπέτεια του κεφαλιού του Παύλου Μελά μετά τον αποκεφαλισμό του (υπήρχε ένα σχετικά μικρό κείμενο κάποιου αγωνιστή Αγοραστού). Αυτό ήταν όλο που ήξερε. Αλλά όταν θα στρωνόταν στη δουλειά (όταν θα ένωθε έτοιμος γι' αυτό —μέχρι στιγμής για το συγκεκριμένο κείμενο δεν το είχε νιώσει), ήξερε ότι, παρορμητικά, θα του έβγαιναν όλα, κι ένα σωρό άλλα πράγματα μαζί —«κι εγώ τ' αφήνω», μου λέει, «δεν κόβω πολλά. Τα βλέπω, μ' ευχαριστούν εμένα πρώτα κι ύστερα τ' αφήνω. Δεν είναι άσχετα, φυσικά, αλλά και δεν υποψιαζόμουν ότι θα βγουν. Αλλά πρέπει να νιώσω έτοιμος πρώτα... Έτσι και για την “Πλατεία”, τους έλεγα από καιρό, Θέλω να γράψω, θέλω να γράψω... κι οι άλλοι έφτασαν να μου πουν, Πότε επιτέλους; Μόνο το λες!

Όσπου ήρθε από μόνο του, στην εφημερίδα, στο καφενείο, δεξιά και αριστερά!... Πρέπει να μου 'ρθει ο τρόπος». Όσο μιλούσε, τον έβλεπα που κουνούσε τα δάχτυλά του. «Προϋπόθεση, βέβαια, να μπορώ να πιάσω το μολύβι» πρόσθεσε –τότε δεν είχε ακόμα διαφανεί η λύση του υπολογιστή. Αδύναμα τα ένωθε τα δάχτυλά του, μου είπε, όχι μουδιασμένα –δεν μπορούσε να τα σφίξει. Έκανε να πιάσει το τασάκι με τον αντίχειρα και τον δείκτη του δεξιού του χεριού και το τασάκι τού γλίστρησε. «Ενώ αν το πιάσω έτσι, κοίτα!», είπε –το έπιασε με όλα τα δάχτυλά του και το σήκωσε. Προσπάθησα να τον διαβεβαιώσω πως σε λίγο καιρό θα τα κατάφερνε, οπωσδήποτε, μια χαρά.

Ο Μπακόλας δεν αρνιόταν την ύπαρξη των επιρροών στο έργο ενός λογοτέχνη, χάρη σ' αυτό που λέμε διακειμενικότητα, εκλεκτικές συγγένειες κτλ. Έρχεται κάποτε, έλεγε, ένας μεγάλος συγγραφέας και δημιουργεί ένα καινούριο παρελθόν. Ποτέ μετά δε θα μπορούσε κανείς άλλος να γράψει κατ' αυτόν τον τρόπο, πλέον... Υπάρχει όμως πράγματι αυτή η διακειμενικότητα. Οι Αμερικανοί, παραδείγματος χάριν, μοιάζουν μ' εμάς. Είναι φυσικό να μας επηρεάζουν... Δε διδάσκουν, έχουν έναν πρωτογονισμό κι εμείς το ίδιο –πες το, αν θες, έλλειψη παιδείας– εν αντιθέσει με τους Γάλλους. Αναφέρθηκε ειδικότερα στον Φώκνερ. «Αν δεν τον συναντούσα», παραδέχτηκε, «ίσως δε θα είχα διαμορφωθεί έτσι. Από κει και πέρα όμως εξαρτάται από σένα, σημασία έχει να μην αλλοτριωθείς...»

Πριν καναδύο χρόνια περίπου, η συντροφιά της οδού Ανθέων έκανε προσπάθειες να ανασταθεί (για να 'μαστε ακριβοδίκαιοι η ιδέα ανακινήθηκε κάπως κι από τον Μάρκο Μέσκο), έχοντας συμπήξει έναν καινούριο πυρήνα που τον αποτελούσαν παλιά και νεότερα μέλη. Δίπλα στους παλαιότερους (τον Μπακόλα, τον φιλόλογο και στενό του φίλο Π. Πίστα, τον Πρόδρομο Μάρκογλου), προστέθηκαν η ποιήτρια Μαρία Καρδάτου και ο ομιλών. Ενίοτε και άλλοι φίλοι ή συγγραφείς πλαισιώναν την ομήγυρη. Βρέθηκε και το ανάλογο στέκι, για την τακτή εβδομαδιαία συνάντηση, μια καφετέρια κοντά στο Ποσειδώνιο –το περίφημο «Ανθέων» είχε κλείσει. Κατά κανόνα ο Μπακόλας προσέρχονταν στη συνάντηση πρώτος και ήταν από τους πιο τακτικούς. Περνούσαμε ευχάριστα δυο τρεις ώρες, μιλώντας για λογοτεχνία, θέματα της επικαιρότητας ή κινηματογράφο. Σ' αυτές τις συζητήσεις διακρινόταν για την εκπληκτική –πραγματικά αστείρευτη– μνήμη που διέθετε. Ήταν ικανός να θυμηθεί σκηνές από ταινίες που είχε δει πριν από μισό, περίπου, αιώνα –άλλωστε, είναι γνωστή και ομολογημένη η καλή σχέση του με τον κινηματογράφο, ιδίως τον αμερικάνικο. Ευπροσήγορος συνομιλητής, προσηγής, διάνθιζε συχνά το λόγο του με χιουμοριστικές αιχμές. Γενικά, η ηπιό-

τητα και το συγκρατημένο του χαρακτήρα του, σε συνδυασμό με την αίσθηση που σου έδινε ότι δε σου μιλούσε ποτέ αφ' υψηλού σου έκαναν αμέσως εντύπωση. Αλλά και η ζωντάνια, η φλόγα που άστραφτε μες στο βλέμμα του —ακόμα κι όταν, αργότερα, οι σωματικές του δυνάμεις είχανε εμφανώς καταπέσει— ήταν κάτι που δε θα το ξεχνούσες ποτέ.

Ταυτόχρονα, αν τον ζούσες από κοντά, θα μάθαινες ότι μερικά απ' τα πράγματα που τον δυσαρεστούσαν πολύ ήταν η φιγούρα (ιδίως κάποιων ομότεχνων, οπότε γινόταν πολύ σκωπτικός), η κακή τηλεόραση, η υπερβολή (σε οποιαδήποτε εκδήλωσή της), καθώς και η άσχημη (και καμιά φορά υπερφίαλη) συμπεριφορά των άλλων. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, μπορούσες να περιμένεις και κάποιες εκρήξεις από μέρους του —τόσο σπάνιες αλλά οπωσδήποτε δίκαιες. Ο φθόνος και η εμπάθεια δεν ταίριαζαν στον πρῶο χαρακτήρα του, ωστόσο δεν ήταν λίγες οι φορές, απ' ό,τι κατάλαβα, που αντιμετώπισε ο ίδιος (στην επαγγελματική και τη λογοτεχνική του καριέρα) την εχθρότητα και την επιβουλή. (Άλλωστε η τύχη το θέλησε να περάσει από μερικά καίρια πόστα.) «Όταν αρχίσουν να σε φοβούνται, θα γίνουν επικίνδυνοι», έλεγε. «Τότε θα δεις ποιοι είναι οι φίλοι. Και μπορείς να συναντήσεις αντίδραση από κει που δεν το περιμένεις... Το γιατί αυτός και όχι εγώ κάνει κάποιους να χάνουν το μέτρο και να συμπεριφέρονται με μικροπρέπεια... Αλλά είναι πολύ συνηθισμένο πράγμα· θα το διαπιστώσεις, ίσως, κάποτε κι εσύ...»

Το περασμένο καλοκαίρι φαινόταν ιδιαίτερα καταβεβλημένος. Πιθανότατα η κόπωση οφειλόταν στην υφέρπουσα ασθένεια, ο ίδιος πάντως έλεγε πως είχε αναλάβει κάποιες υποχρεώσεις και δεν τις προλάβαινε. Στο παραπέντε, είναι γεγονός, ως μέλος της επιτροπής απονομής των κρατικών λογοτεχνικών βραβείων, πηγαινοερχόταν στην Αθήνα. Επίσης, παρ' όλα αυτά, έβρισκε χρόνο ν' ασχοληθεί με τον αγαπημένο του Φώκνερ, μεταφράζοντας το μυθιστόρημά του «Σαρτόρις». Συχνά έκανε λόγο στην παρέα γι' αυτή τη μετάφραση —πρόκειται, ως γνωστόν, για το πρώτο, ρομαντικό μυθιστόρημα του Φώκνερ (ή πιο σωστά, αυτό που δημοσιεύτηκε πρώτο, το 1929) που περικλείει τα περισσότερα από τα θέματα, που αργότερα ο συγγραφέας θ' αναπτύξει πιο πλατιά— μετάφραση, που τον παίδευε και τον διασκέδαζε μαζί. Ένα οκτωβριάτικο μεσημέρι Σαββάτου που συναντηθήκαμε οι δυο μας —υποτίθεται, για λίγο— μιλίχιος όπως πάντα και παράξενα χλωμός, παρασύρθηκε σε μια αφήγηση που σχεδόν συνόψιζε τα καθέκαστα της ζωής του και πραγματικά, η κουβέντα μας παρατράβηξε. Σε λιγότερο από μια εβδομάδα, ένα κακό προαίσθημα που είχα, βγήκε αληθινό. Είχε κατέβει

στην Αθήνα και, γυρνώντας, υποβλήθηκε σε εξετάσεις. Το τι επακολούθησε θα μπορούσαν να το διηγηθούν άλλοι καλύτερα από μένα και ιδίως οι δικοί του άνθρωποι. Τον ξανάδα, για μια ώρα περίπου, στο σπίτι του, στις 4 Νοεμβρίου, μια Πέμπτη μεσημέρι. Κάθισα στην άκρη του κρεβατιού —η κυρία Ελένη, αεικίνητη, τριγυρούσε μέσα στο δωμάτιο— και μιλήσαμε λιγότερο, θυμάμαι, για την κατάσταση της υγείας του και περισσότερο για συγγραφείς και βιβλία. Τον έβλεπα που έριχνε πού και πού μια ματιά έξω απ' το παράθυρο, στον μουντό καιρό. Ν' αναλάβω λίγο πρώτα, μου λέει, και μετά πάμε καμιά βόλτα... Έφυγε ξημερώματα της επόμενης Παρασκευής, στις 12 Νοεμβρίου...

Πριν ακόμα μάθω λεπτομέρειες, από μια δική μου περιέργη εμμονή, πίστευα πως έφυγε στον ύπνο του, στη μέση πιθανόν κάποιου ονείρου, σαν αυτά που έβλεπε τόσο συχνά. Μετά μου το επιβεβαίωσε και η κυρία Ελένη, πως ξεψύχησε ήσυχια, σαν πουλάκι... Τα όνειρα αποτελούν ένα επανερχόμενο μοτίβο στα βιβλία του Μπακόλα, και μερικά είναι άκρως εντυπωσιακά... Να θυμίσω την «Ατέλειωτη γραφή του αίματος», όπου μας αφηγείται, με έντονη ποιητική διάθεση και έμμετρη μορφή, πλήθος όνειρα παράξενα. Εγώ όμως θυμόμουν κι αυτό που είχε εξομολογηθεί, ένα απόγευμα, τον Ιούλιο του '95 ρουφώντας ένα δροσιστικό χυμό φρούτων σε μια καφετέρια: «Βλέπω ένα όνειρο, μονίμως το ίδιο», μου είχε πει. «Ξεκινώ να πάω κάπου και δεν ξέρω τον δρόμο... Χάνομαι ή δεν ξέρω γώ τι συμβαίνει. Πάντως δε φτάνω ποτέ στον προορισμό μου. Και τα μέρη που περνώ από μπροστά τους, τα οικήματα που βλέπω ή επισκέπτομαι είναι ερειπωμένα, με φθαρμένους τοίχους ή άβαφα, σε κακή κατάσταση πάντως. Είμαι, για παράδειγμα, πάνω στο λεωφορείο· κάτι θα συμβεί, θα χαλάσει, θα μείνει στο δρόμο... Δε θα τα καταφέρω να φτάσω πουθενά. Για κάπου ξεκινώ, δεν ξέρω για πού ακριβώς, με κάποιο μέσο, αλλά, στα μισά του δρόμου ή πιο πριν, χάνω τον προσανατολισμό μου —κι αυτό είναι... Μονίμως το ίδιο όνειρο! Και στις διάφορες παραλλαγές του...» Αναρωτήθηκε γιατί το έβλεπε τάχα κι έσπευσε να δώσει την απάντηση μόνος του, μ' ένα αμήχανο γελάκι. «Ανασφάλεις!» στέναξε. Η μάνα μου συνήθιζε να λέει πως στα όνειρά μας βλέπουμε τα αντίθετα, απ' όσα πρόκειται να μας συμβούν στην πραγματικότητα. Για την περίπτωση του Νίκου Μπακόλα, ένα είναι βέβαιο: Ότι έφτασε μακριά, πολύ μακριά. Και σίγουρα πολύ κοντά στον προορισμό του. Αλλά, το κυριότερο για μας, για να φτάσει ως εκεί διέσχισε τις καρδιές μας, αφήνοντας τα σημάδια της μετρημένης προσωπικότητάς του και του ήθους που τον διέκρινε. Μας τίμησε με τη φιλία του, την αγάπη του και μας άφησε πολύτιμη παρακαταθήκη, το σημαντικότερο, το έργο του. Δεν είναι λίγα, νομίζω.